

Bu kitabın tüm hakları yazarlarına ve yayıncısına aittir.

**TÜRKİYE'DE DİNLER TARİHİ'NİN KURUMSALLAŞMASI
SÜRECİNDE
PROF. DR. ABDURRAHMAN KÜÇÜK**

Editör

Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU

ISBN: 978-605-9661-63-8

Genel Yayın Yönetmeni

Cuma AĞCA

Sayfa Tasarım / Kapak

Biçer YILDIRIM

Baskı / Cilt

Berikan Ofset Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 13642

BERİKAN YAYINEVİ

Cumhuriyet Mah. Bayındır 1. Sokak No: 15/1-2

Çankaya-Kızılay/ANKARA

Tel: (0312) 232 62 18 Fax: (0312) 232 14 99 ANKARA

Kitap içerisinde yer alan her bir makalenin tüm sorumluluğu kendi yazarına aittir.

Bu kitabın tüm hakları yazarlarına ve yayıncısına aittir.

**TÜRKİYE'DE DİNLER TARİHİ'NİN KURUMSALLAŞMASI
SÜRECİNDE
PROF. DR. ABDURRAHMAN KÜÇÜK**

Editör

Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU

ISBN: 978-605-9661-63-8

Genel Yayın Yönetmeni

Cuma AĞCA

Sayfa Tasarım / Kapak

Biçer YILDIRIM

Baskı / Cilt

Berikan Ofset Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 13642

BERİKAN YAYINEVİ

Cumhuriyet Mah. Bayındır 1. Sokak No: 15/1-2

Çankaya-Kızılay/ANKARA

Tel: (0312) 232 62 18 Fax: (0312) 232 14 99 ANKARA

Kitap içerisinde yer alan her bir makalenin tüm sorumluluğu kendi yazarına aittir.

FİTEN RİVAYETLERİNİN TABİATI

Kamil ÇAKIN*

Gayb Kavramı Üzerine Birkaç Söz

"Gayb" kelimesi Türkçeye "kayıp" şeklinde geçmiştir (TDK Güncel Türkçe Sözlük). "Gâib" göz önünde olmayan şeyler veya olaylar için kullanılır. Yani insanın beş duyu veya aklı ile bilemediği şeyler ya da olayları ifade etmektedir. Buna göre "gayb" görme, işitme, dokunma, tatma ve koklama denilen havass-ı selime (duyular) ile idrak edilemeyen ve akıl ile de anlaşılamayan varlık ve olaylara ait alanın adıdır ki bu alana ait şeylerin ve olayların varlıkları ve mahiyetleri ancak güvenilir bir kişinin haber vermesiyle bilinebilir. Mesela duvarın ardında olan şeyler bizim için gâibdir; "kayıp alana" ait eşyalardır. Havass-ı selime (duyularımız) veya aklımızla duvarın arkasında ne olduğunu bilmemiz imkânsızdır. Ancak duvarın üzerinde bir kimsenin olduğunu ve bize duvarın arkasındaki şeyleri haber verdiğini ve onların mahiyetlerini aktardığını düşünelim, bu durumda duvarın arkasındaki şeyler hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Haberi veren kişinin güvenilirliği son derece önemlidir ve verilen bilginin doğruluğu haberi veren kişinin doğruluğu/güvenilirliği ile doğru orantılıdır. Kur'an-ı kerim, insanın nüfuz edemeyeceği bir alanda haber verilmeksizin kesin bilgiyi aramayı, "*recmen bi'l-gayb*" yani "*gayba taş atma*" olarak nitelendirmektedir (18/Kehf, 22). Gayb alanının -bildirilmedikçe- muttali olunamaz ve bilinemez olduğu da vurgulanmaktadır (19/Meryem, 78 ve 11/Hûd, 49).

Bunu dini bilgi ve haberler açısından ele alacak olursak, Hz. Muhammed'in vahiy vasıtasıyla bize verdiği haberler ve bu haberlerin oluşturduğu bilgiler, bizim duyularımızla elde edemeyeceğimiz veya aklımızla erişemeyeceğimiz haberler ve bilgilerdir. Burada haber ve bilgi kelimeleriyle dini olanı kastediyoruz, tarihi olanı değil. Mesela meleklerin varlığı ve meleklere inanmanın zorunlu oluşu, ahiretin varlığı ve insanların cennet ya da cehennem ile karşılaşacakları gerçeği gibi. Gayba/kayıp alana dair bu tip bil-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Başkanı.

gileri güvenilir bir habercinin bildirmesiyle öğreniriz ve inanırız; bu da bizde gayba dair bir bilgi oluşturur.

Maturidilik ve Eş'arilik'teki kendilerine peygamber gönderilmeyen insanların aklen Allah'ı bulmakla yükümlü olup olmadıkları tartışması konumuz dışındadır.

Ne olduğunu kısaca anlatmaya çalıştığımız "gayb" kavramı Kur'âni bir kavram olup yukarıda çizdiğimiz çerçevede kullanılmıştır. Gayb kavramının Kur'an'da zaman açısından üç şekilde kullanıldığı görülmektedir.

1-Geçmiş Gayb: Kur'an-ı Kerim geçmiş olaylar hakkında bilgi verirken bazen bunların gayba dair bilgiler şeklinde ifade etmektedir. Mesela Hz. Meryem ile ilgili olaylar anlatılırken, *"işte bunlar sana vahyettiğimiz GAYB HABERLERİdir. Hangileri Meryem'e kefil olacak diye kalemlerini atarlarken yanlarında değildin. Hasımlaştıkları sırada da orada bulunmuyordun"* (3/Alî İmran, 44) derken uzak geçmişte yaşanmış olayları, geçmişe dair gayb haberleri şeklinde nitelendirmiş olmaktadır. Hz. Meryem'in başından geçen olaylara ne Hz. Peygamber ne de diğer Araplar şahit olmamışlardı. Ancak olayın mahiyeti Hz. Peygamber'e vahiyle bildirilince kesinlik kazanmış ve artık "gayb" olmaktan çıkmıştır. Bir başka ayette de geçmiş gayba dair haberlerin bilinmediğine işaret edilecek tarzda şöyle denmektedir: *"..ne sen ne de kavmin bundan önce bu olayları bilmiyordunuz..."* (11/Hûd, 49)

2-Şimdiki Gayb: Halen var olan, ne var ki insanların duyularla veya akılla anlayamadıkları, farkına varamadıkları hakikatleri ifade etmektedir. Allah'ın varlığı ve birliği, meleklerin ve cinlerin varlığı gibi inanç konusu edilen şeyler bu alana girmektedir. Halen var olan ve çevremizde bulunan bu ve benzeri varlıklar ve olayların varlık alanları da gaybı oluşturmaktadır. Yine Kur'an-ı kerim'de, Bakara suresinin hemen baş tarafında *"kendisinde şüphe bulunmayan bu kitap, muttakiler için bir hidayet rehberidir. Muttakiler gayba inanırlar..."* şeklinde zikredilen gayb ile kastedilen büyük oranda şimdiki gaybdır. Büyük oranda diyoruz, çünkü bu hesap ve mizan gibi gelecekte vuku bulacak olaylara da delalet etmektedir. Şimdiki gayba güzel bir örnek te cinlerin Hz. Süleyman'ın ölümünü bilememeleridir. Bu kıssanın sonunda durum şöyle anlatılıyor: *"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü haber veren sadece (dayanmakta olduğu) asa-*

sını kemiren bir kurtçuk olmuştu. Ne zaman ki Süleyman yere kapaklanıp düştü, cinler anladılar ki eğer gaybı bilebilselerdi (gelecekte) içine düşme ihtimali olan yakıcı azaba düşmezlerdi" (34/Sebe, 14). Bu ayet göstermektedir ki cinler, Hz. Süleyman'ın etrafında buldukları halde onun vefat ettiğini anlamamışlardı. Bu kıssa *gaybe dair olaylar*" ın bilinemeyeceği hakkında net bilgi vermektedir.

3-Gelecek Gayb: Kıyameti haber veren ayetler bu grupta yer almaktadır. Sebe suresinde şöyle denmektedir: "*Kâfirler 'kıyamet kopmayacak' dediler. De ki: Hayır, gaybı bilen rabbim adına andolsun ki kopacak...*" (34/Sebe, 3). Kıyamet gelecekte vuku bulacak bir olaydır ve kopması yüce Allah'ın gayb bilgisi ile ilişki içerisinde açıklanmıştır. Ayrıca Kur'an-ı kerimde ya da Hz. Peygamber'in dilinde haber verilen hesap ve mizan, sırat, şfaat vb. hususlar da gelecek gayba dair haberlerdir. Rum suresinde bu konuda güzel bir örnek vardır. "*Rumlar size yakın bir yerde (Sasani ordusuna) mağlup oldular. Rumlar bu yenilginin ardından birkaç sene zarfında (Sasani ordusuna) galip gelecekler. Bundan önce olduğu gibi, bundan sonra da olayların yönetimi Allah'a aittir. İşte o zaman müminler sevineceklerdir*" (30/Rum, 1-4).

Fiten Kavramı Üzerine Birkaç Söz

"Fiten" kelimesi esasen "imtihan" anlamına gelen "fitne" kelimesinin çoğuludur (Kavramın sözlük ve ıstılah anlamları için bkz. İbn Manzûr, 1335, 13/317). Bu kelime Türkçe'de olumsuz anlam içerir. Dini ıstılahta '*müslümanların bela ve musibetler ile imtihan edilmesi*' şeklinde tanımlanabilir ki bu da Türkçe'deki gibi tamamen olumsuz bir anlamı çağrıştırmaktadır. İnsanların gerçek inançları zor altında, bela ve musibetler esnasında ortaya çıkar. Fiten kavramı geniş anlamda bunu dile getirmektedir. Gayb kavramında olduğu gibi Fiten kavramı da Kur'âni bir kavramdır. "*Fitne katilden beterdir*" (2/Bakara, 191 ve 217)) ayetinde görüleceği üzere fitne/fiten, adam öldürmekten kötü görülmüştür ve son derece olumsuzdur. Fitneye duçar olmak/imtihana tutulmak, iman etmenin olmazsa olmazı gibidir. Bir ayette şöyle denmektedir: "*İnsanlar, 'iman ettik' dedikleri halde, hiç imtihan olunmadan (lâ yuftenûn) başıboş bırakılacaklarını mı düşünmektedirler*" (29/Ankebut, 2). Bu ayette, fitne, bireysel gibi görünmekle beraber, aslında umumi olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle fitne/fiten bireysel değil umumdur, toplumun bütünü ilgilendirir. Birey ise o top-

lumun bir ferdi olarak fitneye tabi tutulmaktadır. Mesela, Enfal suresinde fitnenin bu yönü ön plana çıkmaktadır: *"Sizden sadece zalimlere değil (ama hepinize) isabet edebilecek fitnelerden/fitneden korkun/uzak durun..."* (8/Enfal, 25). Geldiği zaman iyilere bile dokunacak bir fitne söz konusudur. *"Bir gün Hz. Peygamber Medine'nin eski surlarından birinin üzerine çıkmıştı. Etrafındakilere 'benim gördüğümü siz de görüyor musunuz' diye sordu. 'Hayır, görmüyoruz' dediler. Peygamberimiz şöyle buyurdu: 'Yağmur damlaları gibi, sokak aralarına kadar giren fitnelerin geldiğini görüyorum'"* (Buhari, Fiten, 7060). Yaklaşmakta olan fitneler yağmur damllarına benzetiliyor. Yağmur yağdığına nasıl ki ıslanmadık sokak kalmaz ise, fitneler geldiğinde de dokunmadık insan bırakmaz, denmektedir. Burada fitnenin *'bulaşıcılık/sirayet edicilik'* özelliği de dile getirilmiş olmaktadır. Yani fitne geldiğinde en masum insana bile bir şekilde bulaşabilmektedir. Böyle bir fitneden kaçmanın yolu Hz. Peygamber'in de belirttiği gibi *"ondan uzak durmaktır"* (Öyle ki fitne anında *"oturan ayakta durandan daha iyi durumdadır... Her kim o fitne zamanı sığınacak bir yer bulursa, hemen oraya sığınsın "* bkz. Buhari, Fiten, 1422, hadis no:7082).¹

Bir hadis kavramı olarak **fitne/fiten, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkacak, bütün ümmeti etkisi altına alacak, genel olarak müminlerin imtihan edileceği, bazen kıyametin habercisi olarak zühur edecek olumsuz olayları anlatan bir kavramdır.** Daha çok "Fiten" şeklinde çoğulu kullanılır. Rivayet türü eserlerin neredeyse tamamında fiten ya da benzeri kavramlar ile açılmış kitap/ana bölümler mevcuttur. Bu durum, konunun hem müslümanlar hem de ulema arasında ne derece önemsendiğinin bir göstergesidir. Bu bölümlerde yer alan rivayetlerde İslam toplumunda gelecekte yaşanması mukadder iç savaş durumları, adam öldürmelerin yaygınlaşması, zina ve hırsızlığın artması, gerçek âlimlerin sayısının azılması gibi toplumsal bazdaki olumsuzlukların yanı sıra, güneşin batıdan doğması, Deccal'ın çıkışı, Hz. İsa'nın inmesi gibi kıyamet habercisi olayların haber verildiğine şahit olunmaktadır. Bu kısım bizim için önemlidir ve fiten rivayetlerinin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında bu örneklere yeniden döneceğiz. Fiten rivayetleri Sahih olarak addedilen eserlerde yer aldığı gibi, konuyla ilgili müstakil eserler de meydana geti-

¹ Fitne kavramının geniş bir semantik tahlili için bkz. Hüseyin Yaylalı, Hz. Muhammed Dönemindeki Fitne Hadiselerine Sosyolojik Bir Yaklaşım, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Ü. Sosyal B. Ens. Konya 1995, 7-19)

rılmıştır Mesela bu konuda yazılmış en detaylı kaynaklardan birisi Nuaym b. Hammad'ın (v. H. 229) erken dönemde kaleme aldığı *Kitabu'l-Fiten* isimli eseridir.

"Gayb" ve "Fiten" kavramları ile ilgili bu açıklamalardan, her iki kavram arasındaki ilişki noktasının, gelecekte yaşanması mukadder olayların Hz. Peygamber tarafından önceden haber verilmesi yani Hz. Peygamber'in gayb âleminden haber vermesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda günümüz araştırmacısının akademik problemini de teşkil etmektedir. Yani, Hz. Peygamber gayb'tan haber verebilir mi? Bu mümkün mü? Vermiş midir? Hadis eserlerindeki rivayetlerin sıhhati nedir? İşte asıl meseleyi bu ve benzeri sorular oluşturmaktadır. Biz Fiten rivayetlerini ele alırken ya da O'nun gelecekte ortaya çıkacak bazı olayları haber verdiğini incelerken, bir bakıma Hz. Peygamber'in gayb'tan haber vermesini tartışıyoruz.

H. Peygamber Gayb'tan Haber Verebilir mi?

Yukarıda gayb'ın "geçmiş", "şimdiki" ve "gelecek" zamanı kapsadığını, fiten'in ise meydana gelmesi mukadder olaylardan ve kıyamet alametlerinden haber veren rivayetler olduğunu ifade ettik. Fiten rivayetleri hadis eserlerinde oldukça yüklü ve önemli bir yer tutmaktadır. Kütüb-i Sitte dâhil olmak üzere hemen tüm hadis eserleri fiten rivayetlerine yer vermektedir. Bunun da ötesinde müstakil fiten edebiyatı oluşmuş bulunmaktadır.

Bu kısımlarda yer alan rivayetlere bakmaya çalışacağız, ancak şu soru bugün için gündemi meşgul etmektedir: **H. Peygamber'in gelecekte haber vermesi mümkün mü?** Bu soruyu, "gayb" kavramının tüm zamanları kapsayıcı özelliğini dikkate alarak, **H. Peygamber'in gayb hakkında haber vermesi mümkün mü?** Şeklinde de sorabiliriz.

Bazılarına göre bu konu "Kur'an dışı vahiy" ile ilgilidir. Hz. Peygamber'e gelen vahyin Kur'an ile sınırlı olup olmadığı noktasındaki kararımız bu sorunun cevabını önemli ölçüde etkileyecektir. Önemli ölçüde diyoruz, çünkü Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy almadığını kabul etmemiz, O'nun gelecekte haber vermiş olabileceği varsayımını olumsuz etkilemez. Onun için Kur'an dışı vahiy konusu ayrı ve uzun bir bahis gerektirir. Burada ayrıca tartışmanın pratikte bir faydası olmayacaktır. Kur'an dışı vahiy konusunda düşüncelerimiz için "İslam'da Hadis ve Sünnet'in Yeri" (Seba Yayınları, Ankara 1997, 29-37) isimli eserimize bakılabilir.

Şimdi temel sorumuza geelim: Hz. Peygamber gaybtan haber verebilir mi? Bu soruya benim cevabım "evet" olacaktır, çünkü peygamber zaten gaybtan haber veren insandır; Allah ile irtibatı olan ve O'ndan aldığı mesajı insanlara ileten kişidir. Bu yönüyle düşünüldüğünde peygamberlerin sıradan insanların dışında bir takım vasıflarının olduğu ortaya çıkar.

Fakat burada tartışılan mevzu Kur'an'ın bildirdikleri değil, Hz. Peygamberin Kur'an dışında bildirdikleri ile ilgilidir. Bunun imkânı sadedinde Kur'an'a bakmakta fayda vardır. Gayb kavramının geçtiği ayetlerin birinde şöyle buyurulmaktadır: *"O, bütün gaybı bilir. Fakat gaybına kimseyi apaçık agâh etmez. Ancak razı olduğu peygamber hariç; şüphesiz o peygamberlerin önünden ve ardından gözetleyiciler dolaşır (72/Cin, 26-27 Çevirideki "agâh etmez" ifadesi Hamdi Yazır'a aittir).* Buradaki gayb, mutlak gaybtır, yani tüm zamanları içerdiği gibi, "gayb sahası" ya da "kayıp alan" dediğimiz varlıklar âlemini de içine almaktadır. Ayete göre peygamberlerin gayb âlemine muttali olmaları/edilmeleri, geçmiş, gelecek ve hâle dair bir takım haberlere ulaşmaları/ulaştırılmaları mümkündür. Ayete göre bu bildirme, yine Allah'ın dilediği kadardır. Ayette geçen "Allah'ın kimseye gaybı bildirmemesi (Yazır'ın ifadesiyle agâh etmemesi) tüm gayb bilgileri ve gayb âlemiyle ilgilidir. Yani Allah hiçbir varlığı tüm gaybtan haberdar etmez, ancak dilediği kimselere dilediği kadar bildirir.

Diğer taraftan, ayette zikredilen gaybın hudutlarının Kur'an-ı Kerim'de bildirilenlerle sınırlandırılabilmesi için, akli veya nâssa dayalı bir delile ihtiyacımız vardır. Çünkü nâssın anlaşılmasında kural o dur ki *"şer'î lafzı, zahiri üzere anlamaya akli ve şer'î bir engel yok ise, zahirine hamletmek gerekir"* (Nevevî, Müslim Şerhi, 1392, XVI/136-137). Bu ayette sözü edilen gayb haberlerinin sınırlarını daraltmamızı gerektiren şer'î ya da akli bir gerekçemiz yoktur. Öyleyse ayetin anlamını umumi kabul etmek, nazm-ı şerifin esprisine daha uygun düşecektir.

Konuyu topluca görebilmek için şu ayetleri peş peşe okuyalım:

"O, gaybı da görülen âlemi de bilendir, büyüktür, yücedir" (13/Ra'd, 9)

"Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir" (16/Nahl, 77)

"Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir" (27/Neml, 65)

-“O gaybı bilendir, fakat hiç kimseye gaybı izhar/agâh etmez” (72/Cin, 26)

-“ ...cinler anladılar ki eğer gaybı bilebilselerdi (gelecekte) içine düşme ihtimali olan yakıcı azaba düşmezlerdi” (34/Sebe, 14)

-...Ben, Allah’ın hazineleri benim katımdadır, gaybı da ben bilirim, demiyorum...” (6/En’am, 50)

-“Gaybın anahtarları O’nun katındadır. Gaybı O’ndan başkası bilemez...” (6/En’am, 59)

-“...eğer gaybı bilseydim daha çok hayır işlerdim ve hiçbir kötülük bana dokunmazdı” (7/A’raf, 188)

-“O, bütün gaybı bilir. Fakat gaybına kimseyi apaçık agâh etmez. Ancak razı olduğu peygamber hariç” (72/Cin, 26-27)

-“(Ey Peygamber) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir...” (3/Alî İmran, 44)

-“O (peygamber) gayb hakkında/üzerine, cimri/kıskanılır/suçlu değildir” (81/Tekvir, 24)

-“...o muttakiler ki gayba iman ederler...” (2/Bakara, 3)

Bu ayetler sırasıyla okunduğunda şu görülmektedir: Allah gayb hususunda mutlak bilgi sahibidir ve gayb âleminin tek hâkimidir. Kulların bu alana nüfuz etmeleri imkânsızdır. Fakat yüce Allah dilediğinde, dilediği kimselere –ki bunlar peygamberlerdir- dilediği kadar gayb bilgisi vermekte, onları gaybtan haberdar etmektedir. Son peygamber Hz. Muhammed’in (s) gayb hakkında Allah tarafından bilgilendirilmesi ve ümmetine bunları iletmiş olması imkân dâhilindedir.

Kıyamet Kavramı Üzerine Birkaç Söz

Gayb ve Fiten kavramlarını ele alırken, kıyametten bahsettik ve fiten rivayetlerin bir kısmının kıyametin habercisi olayları kapsadığını söyledik. Hadis eserlerinin Fiten bölümlerinde yer alan rivayetlerin önemli bir kısmı bu alana aittir. Hadis eserlerinde bu rivayetlerin yer aldığı bu bölümler “Fiten”, “Kıyamet Alametleri/Alâmâtü’l-Kıyâme”, “Kıyametin Belirtileri/Emârâtü’s-Sâ’a”, “Kıyametin Şartları/Eşrâtü’s-Sâ’a”, “Fitneler ve Dünya Savaşları/Fiten ve Melâhim” gibi ana başlıklar ile de yer almaktadırlar. Bu

bölmelerde yer alan rivayetlerin ortak noktası gelecekte Müslüman toplumların yaşaması mukadder olayları ve Kıyamet alametlerini haber vermektir. Alamet ve Emare kelimeleri hemen hemen aynı anlamı ifade ederler. Eşrât yani Şartlar kelimesi ise ilk bakışta farklı bir anlam taşımaktadır. Çünkü bir olayın şartı, o olayı tetikleyen olmazsa olmaz unsurudur; şart ortaya çıkmadıkça olay da gerçekleşmez. Bazı metinlerde Eşrât kelimesinin tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Burada kastedilen Şartların, Evanjelizm'deki kıyameti tetikleyen şartların hazırlanması mantığıyla örtüşüp örtüşmediği merak konusudur. Ancak incelendiğinde Eşrâtü's-Sâ'a kavramı ile evanjelist anlamlandırma arasında hiçbir benzerlik olmadığı anlaşılmaktadır. Eşrât kelimesi de diğerleriyle aynı anlamı taşımaktadır.

Kur'an-ı kerim'de Kıyamet, insanların diriltilmesiyle başlayıp, hesabın tamamlanmasına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bazen de ahiret hayatını içine alacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Mesela "...onlar Kıyamet Günü en şiddetli azaba sevk edilirler..." (2/Bakara, 85) ayeti bu anlamları içermektedir. "...yaptıklarının karşılığı Kıyamet Günü onlara tam olarak verilir..." (3/Ali İmran, 185), "...Allah sizi Kıyamet Gününde bir araya toplayacaktır..." (4/Nisa, 87), "...Kıyamet Günü onun önüne bir kitap açıp koyarız..." (17/İsra, 13) gibi çok sayıda ayet bu anlamdadır.

Buna rağmen halkımız arasında "Kıyamet/Kıyametin kopması" deyişleri, zamanın sona erip alemin yok edildiği an için kullanılmıştır. Oysa Kur'an-ı kerim'de bu olay "es-Sâ'a (Saat)" kelimesiyle anlatılmıştır: "Sana Kıyametin (Saat) ne zaman kopacağını soruyorlar" (7/A'raf, 187), "...muhakkak ki Kıyametin (Saat) sarsıntısı büyük bir olaydır" (22/Hac, 1), "Kıyamet (Saat) gelip çattığında günahkârlar ümitlerini kaybederler" (30/Rum, 12). Kıyamet, hadislerde de Saat kelimesiyle ifade edilmiştir: "Bir bedevi Peygamberimize gelerek, 'ey Allah'ın elçisi! Saat ne zaman (Kıyamet ne zaman kopacak)' diye sordu..." (Ma'mer, 1403, 11/199 Musannef içinde). Kıyametin kopması anlamındaki Saat kavramının karşılığı Türkçemizde bulunamadığından olsa gerektir ki Kıyamet kavramı esas anlamından farklı olarak Saat anlamında kullanılmıştır.

Kıyamet kavramı Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde son derece yerinde olarak "*Dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölümlerin diriltilmesiyle başlayıp ebediyen devam edecek olan*

alem.” (DİA, Topaloğlu, Kıyâmet mad. yıl: 2002, 25/516-522) şeklinde anlatılmıştır.

Kıyamet günü kavramı Kutadgu Bilig’de “*Ulug Kün/büyük gün*” (Kutadgu Bilig, 62., 32., 6493. Beyitler) ve “*Könilik Küni/doğruluk günü*” (Kutadgu Bilig, 808. Beyit) şeklinde ifade edilmiştir. Altay Türklerinin “ahir zaman” anlamında “*Kalkançı Çak*” deyimini kullandıkları belirtilmektedir. Kutadgu Bilig’de “kıyamet” yerine “*kopğu*” kelimesinin kullanıldığını da görüyoruz (Kutadgu Bilig, 47. Beyit. Geniş bir değerlendirme için bkz. User, Hatice Şirin, 13:421-430).

Bu konuda Dinler Tarihi alanında yapılan çalışmalardan eski Türklerde de Ahir Zaman, Kıyamet ve Ahiret inançlarının olduğunu anlamaktayız.

Kıyamet, Müslümanların zihnindeki anlamıyla, zamanın sona erdiği, Sur’a üfürüldüğü ve âlemin yok edildiği (aşlında başka bir âleme dönüştürüldüğü) AN’dır. Buna göre hadis eserlerinin Fiten bölümlerindeki rivayetlerin haber verdiği işte bu muazzam olaydır. Günümüze kadar, fiten rivayetleri hep bu açıdan ele alınmış ve yorumlanmıştır. Oysa ki **kıyamet kavramının üç farklı anlam boyutunun olduğunu söylemek mümkündür: Bireyin kıyameti, toplumların kıyameti ve âlemin kıyameti.**

Bireyin kıyamet, “men mâte fekad kâmet kıyâmetuhu=ölenin kıyameti kopmuş demektir” sözünde ifadesini bulur. Buna göre ölüm, küçük bir kıyamet mesabesindedir. Bu anlamdaki kıyametin belirtileri de vardır. Mesela, bazı mutasavvıflar hastalıkları ölümün habercisi olarak görmüşlerdir, Mevlana der ki: “2295. *Böylece sivrisinekten tut da file kadar bütün mahlûkat Allah ailesidir; Hak da ne güzel aile reisi. /Gönlümüzdeki bütün bu gamlar, heva ve hevesimizin, varlığımızın tozundan, dumanından meydana gelir. /Bu kökümüzü söken gamlar, ömrümüzün orağına benzer. Bu böyle oldu kuruntuları da vesveselerimizdir. /Bil ki her hastalık ölümden bir parçadır. Çaresi varsa, ölümün bir cüzünü kendinden kov! /Ölümün bir cüzünden bile kaçamadığın halde onun hepsini başından aşağıya dökcekler, bunu iyice bil! /2300. Ölümün cüzü olan hastalık sana taht geliyorsa bil ki Allah küllü, yani ölümü de sana tatlılaştırır. /Hastalıklar, ölümden elçi olarak gelmektedir; ey boşboğaz, ölümün elçisinden yüz çevirme! /Tatlı yasayan, sonunda acı öldü. Ten kaydında olan canını kurtaramadı. /Koyunları kırdan sürer getirirler;*

hangisi daha besili ise onu keserler. /Gece geçti, sabah oldu. Sen ne vakte kadar bu altın masalını yeni baştan söyleyip duracaksın” (Mesnevi, 2011, 69).

Kıyamet kelimesi ile kastedilen bir başka anlam **Toplumların Kıyameti**'dir. Hadis eserlerindeki rivayetler arasında diğerlerinden ayırmakta güçlük çektiğimiz asıl kıyamet tasvirleri bununla ilgilidir. Zihinsel arka planımızda, bu rivayetlerde kıyametin toplumsal boyutunun anlatılmış olabileceğine dair hiçbir fikir olmadığı için, doğrudan âlemin kıyameti olan Büyük Kıyamet'i anlıyoruz. Oysaki Fiten bölümlerindeki hadisler dikkatlice incelenirse, bunların önemli bir kısmının toplumsal kıyamete işaret etmekte oldukları görülecektir. Bu noktada Buhari'nin Kitabı'l-Fiten'inden örnekler vermek bile yeterli fikir verecektir. Çünkü ilginçtir ki Buhari'nin Fiten'i, başlangıçta toplumsal kıyamete dair rivayetleri vermekte ve yavaş yavaş büyük kıyamete dair rivayetlere geçiş yapmaktadır. Hatta öyle rivayetler vardır ki bunların Fiten ile ilgisini kurmak bile zor olmaktadır. Mesela Buhari Fiten'in başında şu hadisi vermektedir: *“Benden sonra bir takım kayırmalar (devlet malını iç etmeler/devlet imkânlarını kendi menfaatleri için kullanmalar) ve başka hoşunuza gitmeyecek şeylerle karşılaşacaksınız... Onlara haklarını verin, siz ise hakkınızı Allah'tan isteyin”* (Buhari, Fiten, Hadis no:7052). Bu hadiste bahsedilen, siyasal ahlakın bozulması ile toplumsal kıyameti davet eden belirtilerden birinin ortaya çıkmasıdır. Bunun büyük kıyamet ile bir ilgisi yoktur. Aynı anda dünya üzerinde yaşayan insan topluluklarından herhangi biri bu bozulmayı yaşarken, bir diğeri gayet ahlaklı bir politik hayata sahip olabilir. Meşhur Cibril hadisi vardır; Hz. Ömer ve diğer sahabilerin yaptığı bu rivayetin son kısmında kıyamet alametlerinden ikisi zikredilir. Buna göre kıyametin alametleri, *“cariyenin efendisini doğurması”* ve *“yalın ayak, sırtı çıplak, fakir sığır çobanlarının yüksek binalar yaptıklarını görmek”* tir. Biz bunları hep büyük kıyametin alametleri olarak görürüz, oysaki bunlar sosyolojik anlam içerirler ve içinde zuhur ettikleri toplumun tefessüh ettiğini gösterirler. Dolayısı ile bu gibi alametler, zuhur ettikleri toplumu ilgilendirirler ve onun kıyametinin/çöküşünün yaklaşmakta olduğunu haber verirler. Bu rivayette haber verilen her iki alamet de, bir takım farklı yorumlar yapılmış olsa da, dediğimiz gibi, sosyal bünyeyle ilgili olup, aslında aile yapısının bozulacağına, sosyal dokunun hasar göreceğine işaretler. Başka bir deyişle, bir şeyler ters gidip, asırlardır toplumu ayakta tutan değerler bozulacak, aile dejenere

olacak, ahlak ile kalkınma arasındaki ilişki tersine gelişecektir. Şöyle ki, cariyeye efendisini doğuramaz, cariyenin çocuğu da aynı statüye tabidir. Fakat bu rivayette cariyeye kavramı anneyi, efendi kelimesi de değerleri ifade etmektedir. Aileyi yaşatan, ayakta tutan değerler bozulursa, gelecek nesillerin ilk eğitim kurumu olan yapı da çökmüş olacak ve bu da giderek toplumsal çöküşü hızlandıracaktır. İkinci alamette ifadesini bulan toplumsal emare, kendini geçindirecek kadar maddi imkânı dahi olmayan sınıfların, anlaşamaz ve izah edilemez bir şekilde aniden zenginleşmesi ve bu zenginliği de dünyevi-maddi değerlere indirgemeleri anlamına gelmektedir. Ancak birden bire ve emek sarf etmeksizin zenginleşen kimselerin kültür, eğitim ve ahlak seviyelerinin aynı gelişmeyi gösterememesi söz konusudur. Bunlar ve benzerleri arttıkça, toplumun çöküşünü hızlandıran etkenler çoğalmakta ve o toplum ya kendiliğinden ya da dış etkenlerle yok olmaktadır. Bu nedenle bu gibi alametlerin tüm insan topluluklarında aranması yanlış olacaktır. Mesela günümüzde Orta Doğu İslam milletlerinin darmadağın oluşu (Irak ve Suriye örneğinde olduğu gibi), kendi yok oluşlarını gerektiren şartları, yine kendi bünyelerinde üretip, beslemelerinin doğal bir sonucudur. Toplumlar yok olmaya hazır hale gelince, bir takım dış güçler müdahale edip onların tarihsel varlıklarına son verirler. Mesela üzerinde yaşadığımız Anadolu topraklarında birçok medeniyetin yaşadığı tespitine yer verilir. Etiler, Akalar, Komagene vs. Bunlar şimdi neredeler? Niçin yok oldular? Bir zamanların güçlü devlet ve medeniyetlerini yok eden sebepler nelerdir? Savaşlardaki mağlubiyetler bunun tek nedeni olamaz. Çünkü nice mağluplar vardır ki galipleri etkileri altına alıp değiştirmiş ve dönüştürmüşlerdir. Bir toplumun tarih sahnesinden silinmesi için öncelikle sosyal ve ahlaki çöküşün yaşanmış ya da yaşanıyor olması gerekir. Bu olmazsa toplumlar yok olmazlar. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişi ele alalım. Osmanlı Devleti yıkıldı, ancak Türk medeniyeti başka bir formda ve yeni bir devlet olarak yeniden doğdu. Devletin yıkılmasına rağmen Türk toplumunun yok olmayışı ve kendisini farklı bir şekilde yeniden ifade edişi, Türk toplumunu asırlarca ayakta tutan dini, ahlaki ve kültürel değerlerin varlık ve işlevini devam ettiriyor olmasıydı, diyebiliriz. Burada bir hususun daha altını çizmeden geçmeyelim, sosyolojik anlamda kıyamet, geri çevrilebilir. Topluma hakim olan yöneticiler ve bilim insanları doğru yolu görüp halkı doğru eğitebilirlerse, toplumun kaderi yokluktan varlığa çevrilebilir.

Âlemin Kıyameti, büyük kıyamet veya evrenin ve zamanın son bulması şeklinde de adlandırılabilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an bu nu "Saat" kelimesiyle ifade etmiştir. Buna göre Kıyamet, Sûr'a üfürülmesi suretiyle kopacaktır. Kur'an'da kıyamet sahneleri canlı bir şekilde anlatılır. Kıyametin mutlaka geleceği (15/Hicr, 85), zamanının Allah'tan başkasınca bilinmediği (7/A'raf, 187; 31/Lokman, 34), gelişinin ansızın olacağı (6/En'am, 31), bir göz kırpması kadar veya daha yakın olduğu Kur'an'da açıkça zikredilmektedir. Bir gün kopacağı kesin olarak bilinen büyük kıyamet ile ilgili bazı hususlarda fikir ayrılıkları da ortaya çıkmıştır. Bu ihtilaf-lardan önemli bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Özellikle büyük kıyamete işaret eden rivayetlerin sıhhati nedir? Hz. Peygamber'in gelecek gayba dair haber vermesi teorik olarak kabul edilmekle beraber, hadis kitaplarında görülen rivayetlerin hepsi sahih midir? Çünkü fiten rivayetlerinin sıhhatine kail olmak, bunların tamamının sahih olduklarını kabule götürmez.

2. Fiten rivayetlerinin sıhhati demişken, bu rivayetlerin Kur'an'a aykırı olduğu söylenemez mi?

3. Fitene dair rivayetler sahih değilse, yabancı kültür ve dinlerden ithal olabilirler mi? Özellikle İsrailiyat tarzı rivayetler cümlesinden kabul edilebilirler mi? Ya da İslam ümmetinin geçmişte yaşadığı travmaların sonucunda üretilmiş olabilirler mi?

4. Fiten rivayetlerini uydurma veya yok farz etmekle bir çok problem den kurtulmuş olunmaz mı? Şöyle de sorulabilir: Fiten rivayetlerini kabul etmek zorunda mıyız?

Şimdi bu soruların cevaplarını bulmaya çalışalım.

1. Fiten hadislerinin sıhhati meselesine birkaç açıdan bakmak mümkündür. Öncelikle, bin dört yüz yıllık dini edebiyata ayırım yapmadan bakıldığında, sayısız fiten rivayetini yer aldığı görülmektedir. Tefsir, tarih, tasavvuf, kalam ve daha pek çok alanda yazılmış eserlerde fiten rivayetleri yer almaktadır. Daha özelde hadis alanına inildiğinde ise bu durum daha da yoğunlaşmaktadır. İster rivayet türü olsun, isterse şerh veya başka tür hadis edebiyatı olsun, hepsinde fiten rivayetleri bulunmaktadır. Sınırı daraltıp, sadece rivayet türü eserler incelendiğinde ve hatta durum kütüb-i sitte ile sınırlandırıldığında bile çok sayıda fiten rivayeti söz konusu olmaktadır. Bu rivayetler sıhhatleri açısından ele alındığında, geniş İslami edebiyatta

bol miktarda uydurma ve zayıf hadisin bulunduğu söylenebilir. Bu edebiyat içerisinde akla hayale gelmedik fiten ve kıyamet anlatılarının bulunduğu bir gerçektir. İslam'ın ilk çağlarında yazılmış ve güvenilirliği kabul edilmiş hadis eserleri ölçü alınacak olursa, bu eserlerin kıyamet fiten konusunda "sahih", "zayıf" ve "uydurma" hükmü verilebilecek rivayetleri içerdiği görülecektir. Bu rivayetlerin hangilerinin sahih, hangilerinin zayıf veya uydurma oldukları, her bir rivayetin tek tek incelenmesiyle anlaşılabilirse de bu rivayetleri tanımak adına "*genel geçer kuralların*" tespit edilmesinde fayda bulunmaktadır. Bize göre, "**toplumsal ahlak ve çöküntüye işaret ederek toplumların kıyametlerini haber veren rivayetler SAHİH'tir. Kısmen toplumsal mesaj içermekle beraber, daha mitolojik anlatımlara kayan rivayetler ZAYIF'tır. Tamamen mitolojik anlatımlar içeren, yer, şahıs veya tarih belirleyen anlatımların yer aldığı rivayetler ise UYDURMA'dır**". Burada yaptığımız değerlendirmelerin birer "metin değerlendirmesi" olduğu, isnad tenkitlerini içermediği görülecektir. İsnadı önemsiz gördüğümüzden değil, fakat isnad/rical değerlendirmelerinin geçmişte yeterince yapılmış olduğuna kanaat getirdiğimizden dolayı metne yoğunlaşmaktayız. Böylece fiten okuyucusuna okuduklarını değerlendirmeye yarayacak temel ve basit ipuçları sunulmuş olmaktadır.

Şimdi burada yaptığımız derecelendirmelere dair bazı örnekler verebiliriz.

Ebu Hureyre Hz. Peygamber'in (s) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "*Yakında bir takım fitneler ortaya çıkacaktır. O zamanda oturan kişi ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlı (durumdadır). Fitne, kendisine dönüp bakan kişiye bile bulaşır. Fitne zuhur ettiğinde kaçacak veya sığınacak yer bulan, oraya kaçsın/sığınsın*" (Buhari, 4/198, Hadis no:3601).

Bu rivayet, fitneyi nitelikleriyle tanımlayan, fitne zuhur ettiğinde Müslümanlara ne yapmaları gerektiğini söyleyen güzel bir hadistir. Dünya tarihinde yaşanmış fitne dönemlerinin temel özelliklerini bu hadiste bulmak mümkündür. Şöyle ki: Öncelikle fitne, bir kaos ve kargaşadır. Bulaşıcıdır ve tek kurtuluş yolu fitneden alabildiğince uzaklaşmaktır. Bazen bu bile yetmeyebilir. Çünkü merak saikiyle bir göz atmak bile ona bulaşmak için yeterli olabilir.

Bu rivayette fitnenin sosyolojik bir olay olduğu mesajı verilmekte, sosyal yapıdaki bozulma ve dağılma, ardından da kaos ve yok olma dile getirilmektedir. Bu hadisin daha uzunca bir şekli Nuaym b. Hammad'da (Fiten, 1/139, Hadis no:342) ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde (7/315, no:4286) vardır ki, o rivayet, fitnenin yapısal niteliklerini daha ayrıntılı vermektedir; ne var ki Kütüb-i Sitte'ye alınmamıştır.

Bize göre toplumların kıyametini haber veren bu gibi rivayetler sahihtir.

İmam Buhari (256), Cihad ve Siyer bölümünde, "Türklerle Savaş" babında peş peşe iki hadis verir. Ardından gelen "Kıldan Ayakkabılar Giyenlerle Savaş" babında da aynı hadisin farklı bir şeklini nakleder. Bu rivayetler şöyledir:

1-"Kıldan yapılmış ayakkabılar giyen, geniş yüzlü ve suratları deri giydirilmiş kalkanlar gibi bir kavimle savaşmanız kıyamet alametlerindedir/kıyametin şartlarındandır" (Buhari, 4/43, hadis no:2927).

2-"Küçük gözlü, kırmızı suratlı, minik ve basık burunlu, suratları deri giydirilmiş kalkanlar gibi olan Türklerle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Ayrıca siz kıldan ayakkabılar giyen bir kavimle savaşmadıkça da kıyamet kopmayacaktır" (Buhari, hadis no:2928).

3-"Siz kıldan ayakkabılar giyen bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Suratları deri giydirilmiş kalkanlar gibi olan bir kavimle savaşmadıkça da kıyamet kopmaz" (Buhari, 2929)

Buhari, Menakıb bölümünde, "İslam'da Nübüvvetin Alametleri" babında da şu rivayetlere yer vermektedir:

4-"Siz kıldan ayakkabılar giyen bir kavimle; küçük gözlü, kırmızı suratlı, minik ve basık burunlu, suratları deri giydirilmiş kalkanlar gibi olan Türklerle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır" (Buhari, 4/196, hadis no:3587).

5-"Siz kırmızı suratlı, minik ve basık burunlu, suratları deri giydirilmiş kalkanlar gibi olan ve kıldan ayakkabılar giyen Huz ve Kirman halkı ile savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır" (Buhari, Hadis no:3590)

Aslında bu rivayetlerin hepsi tek bir hadistir; ravilerin bu hadisi mâ-nâ ile rivayet ettikleri ve lafız farklılıkların buradan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Türk kelimesinin bu rivayetlerden ikisine raviler tarafından idrâc edilmiş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Bu idrâctan dolayı söz konusu iki rivayet zayıftır. Huz ve Kirman halkından bahsedilmesi de söz konusu rivayeti zayıflatmaktadır. Diğer rivayetlerin sahih oldukları söylenebilir. (Geniş bilgi için bkz. Sinan Erdim, *Hemmâm b. Münebbih ve Rivâyetlerinin Değeri*, basılmamış doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014).

Fiten, en çok hadisin uydurulduğu alanlardan biridir. Ancak söylemek gerekir ki bu alanda uydurma rivayetlerin çoğunluğu Kütüb-i Sitte dışında kalmaktadır. Hadis kaynaklarındaki fiten rivayetleri incelendiğinde, Kütüb-i Sitte dışındaki eserlerde daha fazla uydurma rivayete rastlanmaktadır. Bunları topluca mevzuat kitaplarında görmek mümkündür. Burada İbnu'l-Cevzi'nin Kitabu'l-Mevzuat'ından birkaç örnek vermek yeterli olacaktır.

"Ebu Bekir ve Ömer, ahir zamanda ortaya çıkacak bir halifeden daha üstün/faziletli olmayacaktır" (İbnu'l-Cevzi, 1388, 3/198).

"130 senesi geldiğinde şu üç şey dünyada garip olacaktır: Zalim bir adamın ezberindeki Kur'an, okunmadığı bir evdeki mushaf, kötü topluluk içindeki salih adam" (3/194).

Hiz. İsa'nın nüzülü ile ilgili sahih hadislerin yanı sıra uydurma rivayetler de bulunmaktadır. Şu rivayet bu konudaki uydurmalara bir örnektir:

"İsa yeryüzüne iner, evlenir ve çocuk sahibi olur. Kırk beş sene yaşar ve ölür. Kabrime benim yanıma gömülür. Ben ve İsa, (kıyamet günü) Ebu Bekir ve Ömer'in arasında beraber kalkarız" (İbnu'l-Cevzi, 1401, 2/433, hadis no:1529,)

Dâbbetu'l-Arz'ın çıkışıyla ilgili uzunca bir hadis uydurulmuştur:

"Dâbbe zaman içinde aralıklarla üç defa çıkar. Birincide çölün en uzak yerinde çıkar, fakat haberi Mekke'ye ulaşmaz. Uzun bir süre geçtikten sonra, bir daha fakat öncekinden daha kısa bir süre çıkar. Çıktığı çölde yayıldığı gibi Mekke'de de duyulur. Sonra insanlar bütün mescitler arasında Allah nezdinde en çok saygı değer olan, bütün mescitlerin en hayırlısı ve Allah için hepsi-

nin en şerefli olan Mescid-i Haram'da buldukları bir sırada aniden bu Dâbbe Rükün İle Makam arasında böğürerek ve başının üzerinde toprağı silkeleyerek çıkar. İnsanlar etrafa dağılırlar. Mü'minlerden Allah'ın elinden kurtulamayacaklarını bilen bir topluluk kaçmazlar. Dabbe onlarla işe başlar ve onların yüzlerini aydınlatır. Adeta onları yüzlerini inci gibi parıldayan bir yıldız haline getirir. Sonra yeryüzünde yol almaya devam eder. Arkasından koşacak hiç kimse ona yetişemeyecek, önünden kaçan hiç kimse de elinden kurtulamayacaktır. Bir adam ondan kurtulmak için namaza durur. O arkasından yetişip: Ey filan sen şimdi mi namaz kılıyorsun? der. Sonra da önünden gelip onun yüzünü damgalar, öylece bırakıp gider. İnsanlar mallarda ortak olurlar, şehirlerde barış içinde yaşarlar. Mü'min, kâfirden ayırt edilir. Öyle ki mü'min: Ey kâfir hakkımı öde der” (Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned, 2/395, hadis no:1165, Mısır 1419/1999)

Bu örneklerde de görüldüğü gibi, metinlerdeki anlatılar gelecekte ortaya çıkacak olayların yer ve zamanını tayin etmekte, bazen de son derece mitolojik anlatımlara başvurulmaktadır. Bu ve benzeri rivayetler uydurma olarak kabul edilmiştir.

2. Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'in (s) beşer oluşundan (18/Kehf, 110), gaybe muttali olamayacağından (6/En'am, 50) bahsettiğine göre, beşer olan ve gaybe muttali olamayan bir kimse gelecekte nasıl haber verebilir? Nitekim Hz. Peygamber'in "beşer/insan" olduğu Kur'an-ı kerim tarafından açıkça belirtildiği gibi, Müslümanlar da bu gerçeği "...ve eşhedu enne Muhammeden ABDUHU ve resûluhu" diyerek, yani O'nun Allah'ın kulu olduğunu ikrar ederek de sürekli tekrar etmektedirler. Müslümanların O'nu melekleştirmedeği veya insanüstü bir varlık haline getirmediği çok açıktır. O halde Hz. Peygamber ayetin emrettiği gibi, "ben de sizler gibi bir insanım" derken neyi kastetmektedir? Bu ayeti zahiri anlamıyla alarak, O'nun bizlerden hiçbir farkı olmayan sıradan bir kimse olduğunu mu söylememiz gerekmektedir?

Öyle görünmektedir ki söz konusu ayet belirli çevreler tarafından yanlış anlaşılmaktadır. ÖNCELİKLE, bu ayetler Hz. Peygamberden gökten yazılı kitap getirmesini veya ortaya altından dağ koymasını talep eden Mekkeli müşrikleri reddetmek için nazil olmuştur. Bu gibi ayetler, Hz. Peygamber'in müşriklerin istedikleri şeyleri kendiliğinden yapma "istidadında" olmadığını, Allah'ın dilemesi olmadan hiçbir şekilde mucize getireme-

yeceğini ifade etmektedir; O'na hiçbir mucize veya gaybi bilgi verilmeyeceğini değil. Dolayısı ile Hz. Peygamber'e Allah tarafından gaybe dair bir takım bilgilerin verilmesi doğaldır ve yukarıdaki ayetler aksini söylememektedir. İKİNCİ OLARAK, Allah'ın hiç kimseyi gaybe muttali kılmaması demek, kendi iradesine rağmen ve tüm gaybi bilgiye muttali kılmaması demektir. Bir insan peygamber bile olsa, istediği zaman, dilediği kadar bilgiye ulaşamaz. Ancak Allah'ın dilediği kimseler, Allah'ın dilediği kadar bilgiye ulaşabilirler. Başka bir deyişle, söz konusu ayetler, Hz. Peygamber'in gelecek olaylardan haberdar edilmesini ve onun da ümmetini haberdar etmesini nefyetmemektedir. Özellikle gaybi bilgi notasında düşünülecek olursa, gaybe dair bir takım bilgilerin peygamberlere verileceği de ayette açıkça ifade edilmektedir: *"O, bütün gaybı bilir. Fakat gaybına kimseyi apaçık agâh etmez. Ancak razı olduğu peygamber hariç; şüphesiz o peygamberlerin önünden ve ardından gözetleyiciler dolaşır"* (72/Cin, 26-27). Bu ayette bazı peygamberlere gayb bilgisi verileceği açıkça ifade edildiği halde, Hz. Peygamber'in gaypten bilgi veremeyeceği ileri sürenler bu ayeti görmemişlerdir. Bu ayet iki şeyi açıklamaktadır: Birincisi, Tüm gayb bilgisine Allah'tan başkası muttali olamaz. İkincisi, Allah seçtiği elçilerine dilediği kadar gayb bilgisi vermektedir.

3. Kıyamet alametleri bahsinde geçen rivayetlerin yabancı inanç ve kültürlerden geçmiş olabileceği ya da bunların siyasal ve sosyal travmaların etkisiyle toplum tarafından üretilmiş olabileceği ihtimali bir varsayımdır. Bu varsayımların ispatı oldukça güçtür. Çünkü inanç ve kültürler arasındaki benzerlikler her zaman bir difüzyonu göstermez. Haber verilen olayların yaşanan tarihle örtüşmesi de haberin toplum tarafından üretildiği sonucuna her zaman götürmez. Bazen aksini söylemek te mümkündür, şöyle ki: Bir şeyin farklı inanç ortamlarında görülmesi veya tarihi olaylarla örtüşmesi, o şeyin/haberin/bilginin, gerçek/evrensel olduğu anlamına da gelebilir. Bununla beraber, fiten hadisleri okunurken, bu ihtimaller göz ardı edilemez. Mesela, "İstanbul elbet fetholunacaktır. Ne mutlu o orduya, ne mutlu o komutana" hadisi (Ahmed b. Hanbel, 1421, hadis no:18957, 31/287) kimilerince zayıf, kimilerince hasen kimilerince de sahih addedilmiştir. Bu hadisin sahih kabul edilmesindeki önemli bir etken, İstanbul'un fethedilmiş olmasıdır. Başka bir deyişle, bu hadisi sahih kabul edenlerin bir argümanına göre, İstanbul'un fethi hadisi, *"vakıanın doğruladığı bir hadistir"*. Teorik durumlar için de benzeri şeyler söylenebilir. Mesela, Kur'an'da

Yahudilere verilen on emir tek tek sayılmaktadır (2/Bakara, 83-84). Bu hususların Tevrat'ta da zikredildiği görülmektedir (Çıkış, 20:1-17). Bu iki metin arasındaki benzerlikten kalkarak Kur'an'ın Tevrat'tan etkilendiğini söylemek imkânsızdır. Nitekim müsteşrikler Kur'an ile Tevrat arasındaki bir takım benzerliklerden hareketle, Hz. Peygamber'in Yahudilikten etkilendiği tezini ortaya atmışlardır. Oysa ki makul düşünen İslam alimleri, bu benzerliği, her iki kitabın da aynı kaynaktan beslendiğinin bir delili olarak görmüşlerdir. Kısaca söylemek gerekirse, farklı dinler arasındaki benzer motifler, bunların birbirlerinden etkilendiklerine delalet etmemektedir. Aynı şekilde belli tarihi olaylarla örtüşen haberler, o olayları yaşayan toplumun üretimi şeklinde ele alınmamalıdır.

4. Fiten rivayetlerinin niçin reddedilmesi gerektiği konusunda bir sonuca varmak oldukça zordur. Hz. Peygamber'in gaybtan haber verebileceğini ve kıyamet alametlerinin ona bildirilmiş olabileceğini kabul etmemenin mantıksal ve bilimsel bir nedenini bulmak ta zordur. Fakat bu noktada dinler tarihi açısından bir tespitte bulunmak mümkündür. Dinler kıyamet ve alametleri ile yakından ilgilenmişlerdir. Sadece İslam'da değil diğer dinlerde de kıyamet kopmadan önce meydana gelecek olaylar anlatılmıştır. Mesela, Yeni Ahit'in son bölümü olan "Vahiy" kısmı tamamen kıyamet alametlerinden bahseder. Burada tasvir edilen olayların, hadis eserlerinde anlatılan alametlerden daha muğlak, tevile muhtaç ve karmaşık olduğu görülür. Hatta Hıristiyanlıkta özellikle bu "Vahiy" bölümünün farklı yorumlanmasından ortaya çıkmış anlayış ve gruplar mevcuttur (bkz. Ali İsrâ Güngör, Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket, Aziz Andaç yay. Ankara 2005).

İnsanlığın antik çağında olduğu gibi, orta çağında da kıyamet ve kıyamet alametlerine ilgi ve inanç azalmamış, artmıştır. Hıristiyanlığın tarihinde de İslam'ın tarihinde de bunu gözlemek mümkündür. Modern bilimlerin ortaya çıkıp geliştiği, pozitivizmin bilime egemen olduğu son asırlarda, Batı dünyasında, sanılanın ve beklenenin aksine, kıyamet ve alametleriyle ilgilenme azalmayıp artmıştır. Bu noktada, Hıristiyanlık açısından Kilise, İslam açısından da geleneksel inanç sistemi bilimsel gelişmeler ve pozitivizm karşısında gerilememiştir.

Modern Batı'da (Avrupa ve ABD) iki gelişme yaşanmıştır. Birincisi, Batı edebiyatı, sineması ve bilişim sektörü (internetinden oyunlara kadar)

hem Yunan mitolojisini hem de Hıristiyanlığın kıyamet temalarını alabildiğine modernize edip uyarlamıştır. Süpermen vb. türleri bu alana dair çarpıcı örneklerdir. İkincisi, Modern bilimler (Pozitif Bilimler), dinlerin kıyamet ve alametleri inancını reddetmekle beraber, kendi kıyamet senaryolarını üretmek durumunda kalmışlardır. Dünyanın ve evrenin sonunun nasıl geleceğine dair modern bilimlerin teklif ve tahminleri vardır. Son dönemde dillerden düşmeyen iklim değişimleri, küresel ısınma (veya soğuma) senaryoları bunlara dair birer örnektir.

Günümüz İslam dünyasına gelince, ya hayal ile gerçeği karıştırmış bir şekilde, kendini fiten rivayetlerinin atmosferi içinde bulmuş ya da rivayetleri tamamen reddederek kurtulacağını sanmıştır. Tam da bu noktada şöyle bir tespit ve teklifte bulunmak mümkündür: Hadis eserlerindeki Fiten bölümleri, çok değerli bir mirası da bugüne taşımış bulunmaktadır. Kendi tarih ve medeniyetimize ait bu unsurlardan niçin bugün istifade etmeyelim. Sanatta ve edebiyatta, sanal âlemde ve sinemada geleneksel İslam inancının günümüze aktardığı bu rivayetleri kullanabilmeliyiz.

Bu aynı zamanda kendi kültürümüzü yabancı kültürlerin saldırılarından korumanın da bir aracı olacaktır. Kültür ve medeniyetler arasında sürekli bir savaş hali vardır. Bu savaş sadece silahla yapılmamakta, hatta ondan da öte bilgi, sanat, edebiyat, sinema, aile ve değerler gibi alanlarda olmaktadır. Bu savaştan üstün çıkmak durumunda olan Müslümanlar, kendi kültür ve medeniyetinin meyveleri olan rivayetlerden yararlanmalı; kendinden olan, kitaplarda, destanlarda, köy odalarında dedelerinin dahi bildikleri bu temaları modernize etmelidir. Bu birikimi reddetmek ise, nesillerimizi modernize edilmiş mitolojik yabancı kültürler karşısında savunmasız bırakabilecektir.

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Thk. Şuayb Arnavut, Müessesetu'r-Risale 1421/2001

Buhari, Muhammed b. İsmail, el-Camiu's-Sahih, thk: Muhammed Züheyr b. Nasır, Daru Tavku'n-Necat 1422, 9 cilt

Çakın, Kamil, İslam'da Hadis ve Sünnet'in Yeri", Seba Yayınları, Ankara 1997

Erdim, Sinan, *Hemmâm b. Münebbih ve Rivâyetlerinin Değeri*, basılmamış doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014

Güngör, Ali İsra, *Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket*, Aziz Andaç yay. Ankara 2005

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır Beyrut 1375/1956

İbnu'l-Cevzi, *el-İlelu'l-Mütenahiye fi'l-Ehadisi'l-Vahiye*, 1401/1981

İbnu'l-Cevzi, *Kitabu'l-Mevzuat*, thk. Abdurrahman M. Osman, 1388/1968

Mamer b. Raşid, *el-Camiu's-Sahih*, Abdurrezzak'ın Musannefi (el-Meclisu'l-İlmi, Pakistan 1403) içinde, 10 ve 11. Ciltler.

Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, aktaran: Muhammed Nur Gültekin, Öteki yay. Ankara 2011

Nevevi, Ebu Zekeriya Muhyiddin, *el-Minhac Şerhu Sahihi Muslim b. Haccac*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 1392, 18 cilt

Nuaym b. Hammad, *el-Fiten*, thk: Semir Emin ez-Züheyri, *Mektebetu't-Tevhid*, Kahire 1412, 2 cilt

Topaloğlu, Bekir, *DİA*, Kıyâmet mad. 2002, 25/516-522

User, Hatice Şirin, *Kıyamet Kop-Üzerine*, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih Tezcan'a Armağan, c.13, yıl.13, 13:421-430

Yaylalı, Hüseyin, *Hz. Muhammed Dönemindeki Fitne Hadiselerine Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Ü. Sosyal B. Ens. Konya 1995

Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hasenat Kur'an Araştırma Programı İçerisinde

Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*,
<http://orhunyalzatlari.appspot.com/kutadgubilig.html>